

PERBANDINGAN KERANGKA TADBIR URUS PERBANKAN ISLAM DI ANTARA INDONESIA DAN MALAYSIA

COMPARISON OF SHARIAH GOVERNANCE FRAMEWORK IN ISLAMIC BANKING BETWEEN INDONESIA AND MALAYSIA

NURHASLIZA

Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor Nurhasliza633@gmail.com

LATIFA BIBI BINTI MUSAFAR HAMMED

Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor latifabibi@kuis.edu.my

AHMAD FATIN BIN MOHAMMAD SUHAIMI

Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor ahmadfatin@kuis.edu.my

HAFAS FURQANI

Universitas Islam Negeri Ar-Raniry hafas.furqani@ar-raniry.ac.id

ABSTRACT

Perbankan dan kewangan Islam adalah satu industri yang berkembang pesat dan dijadikan sebagai penyumbang utama dalam aset kewangan global. Menurut *Islamic Finance Development Indicator* (IFDI) terdapat lima faktor utama yang memacu perkembangan dalam kewangan Islam di antaranya ialah Pembangunan Kuantitatif, Pengetahuan, Tadbir Urus, Tanggungjawab Sosial Korporat, dan Kesedaran. Malaysia dan Indonesia mengekalkan kedudukan teratas untuk tahun kedua berturut-turut berbanding negara asia yang lain dalam tadbir urus terbaik. Namun begitu, dari aspek tadbir urus syariah kedua-dua negara menunjukkan perbezaan dan peringkat yang ketara. Objektif utama kajian ini ialah untuk membandingkan kerangka tadbir urus Syariah perbankan Islam di Malaysia dan Indonesia. Kajian ini berdasarkan kajian berbentuk kualitatif dimana data-data yang diperolehi sepenuhnya berdasarkan analisis dokumen bagi menghasilkan dapatan berbentuk deskriptif. Kajian mendapati, perbandingan kerangka tadbir urus syariah dari aspek struktur, proses dan fungsi di antara Indonesia dan Malaysia mempunyai persamaan dan perbezaan. Hasil kajian ini diharapkan dapat mengisi jurang pengetahuan dan perkembangan baru tadbir urus syariah di antara Malaysia dan Indonesia sehingga mampu melaksanakan penambahbaikan dari aspek kepatuhan syariah yang lebih baik lagi bagi meningkatkan ekonomi Islam di masa hadapan.

Kata kunci: Tadbir urus Syariah, Institusi Perbankan Islam, Indonesia, Malaysia

ABSTRACT

Islamic banking and finance is a fast-growing industry and has been a major contributor to global financial assets. According to the Islamic Finance Development Indicator (IFDI), there are five main factors driving the development of Islamic finance among them which are Quantitative Development, Knowledge, Governance, Corporate Social Responsibility, and Awareness. Malaysia and Indonesia maintained the top spot for the second year in a row compared to other Asian countries in best shariah governance. However, In terms of Shariah governance the two countries showed significant differences and levels. The main objective of this study is to compare the Shariah governance framework of Islamic banking in Malaysia and Indonesia. This study is based on qualitative studies where data is fully obtained based on document analysis to produce descriptive findings. The study found that the comparison of the Shariah governance framework in terms of structure, processes and functions between Indonesia and Malaysia has similarities and differences. The findings of study are expected to fill the knowledge gap and new developments of governance Shariah between Malaysia and Indonesia so as to implement improvements in the aspect of better Shariah Compliance to boost the Islamic economy in the future.

Keywords: Shariah Governance, Islamic Banking Institutions, Indonesia, Malaysia

PENDAHULUAN

Industri perbankan Islam telah berkembang pesat di seluruh dunia terutama negara-negara Islam. Di antara faktor utama nya ialah aspek keagamaan yang menyumbang kepada permintaan produk yang patuh Syariah terutamanya di negara majoriti Muslim (Ullah & Khanam, 2018., Mansour & Haron, 2020). Di dalam sistem perbankan Islam mahupun perbankan konvensional yang menawarkan sistem Islam (Islamic Windows) memerlukan satu set kerangka tadbir urus Syariah untuk mengatur segala amalan dan operasi yang dijalankan agar selari dengan prinsip Islam. (Mansoor, et al 2020) Objektif tadbir urus Syariah adalah untuk mengatur segala masalah di antara pihak berkepentingan dalam institusi kewangan dan perbankan Islam yang di kawal selia oleh lembaga Syariah setiap negara. Menurut IFSB-10 sistem tadbir urus Syariah merujuk kepada set pengaturan institusi atau mana-mana organisasi yang menawarkan perkhidmatan kewangan Islam yang bertujuan untuk mengawal selia aspek kepatuhan Syariah dalam institusi kewangan Islam. Pengaturan ini ialah merujuk kepada lembaga Syariah dan unit dalaman lainnya seperti jawatankuasa audit dan pengurusan risiko Syariah yang bertanggungjawab dalam mengawal selia operasi institusi perbankan dan kewangan Islam.

PERMASALAHAN KAJIAN

Perkembangan industri perbankan Islam secara global telah membawa kepada tahap kemajuan yang signifikan, sebanyak 70% penyumbang dari keseluruhan aset kewangan Islam global pada tahun 2020 ialah dari sektor perbankan Islam. Pertumbuhan aset perbankan Islam global telah pun meningkat sebanyak 14% dengan jumlah aset sebanyak USD 2.3 pada tahun 2020. Dalam menentukan prestasi kewangan Islam di sebuah negara, salah satu faktor utamanya ialah melaksanakan satu set kerangka tadbir urus Syariah yang komprehensif, dimana pematuhan Syariah adalah sebagai asas utama dalam amalan perbankan Islam (Kausar, et al 2021). Oleh kerana negara Malaysia dan Indonesia termasuk dalam senarai nama negara paling berkembang dalam kewangan Islam berturut-turut selama dua tahun maka, kajian ini perlu di lakukan bagi mengkaji perbandingan tadbir urus perbankan Islam di antara Malaysia dan Indonesia. Walaupun negara Malaysia menduduki pada peringkat pertama dan di ikuti negara Indonesia pada peringkat kedua namun, komponen tadbir urus yang menjadi salah satu faktor utama

mempengaruhi prestasi kewangan Islam mengikut Top Countries by Average FRDI Score 2020 di antara negara Malaysia dan Indonesia adanya jurang perbezaan yang cukup ketara. Kajian terdahulu telah menunjukkan bahawa kerangka tadbir urus Syariah yang lemah dalam institusi kewangan Islam dapat mengakibatkan ketidakcekapan yang akan terdedah kepada risiko ketidakpatuhan Syariah (Hasan 2017., Najwa et al., 2019., Nazmi, et al 2021). Menurut pandangan salah seorang cendekiawan Islam di Malaysia Dr Akram Laldin menyatakan bahawa sekiranya tidak ada kerangka tadbir urus Syariah dalam institusi perbankan Islam yang mantap di sebuah negara maka akan melibatkan kepada reputasi bank dan reputasi kewangan Islam secara keseluruhannya. Menurut (Ali Rama, 2015., Rusni Hassan, et al 2013) perbandingan tadbir urus Syariah menggunakan pendekatan yang merangkumi empat aspek utama di antaranya ialah kerangka tadbir urus Syariah, struktur tadbir urus Syariah, proses tadbir urus Syariah dan fungsi tadbir urus Syariah. Persamaan dan perbezaan kerangka tadbir urus Syariah di Malaysia dan Indonesia akan dikaji dalam empat aspek tersebut.

METODOLOGI

Kajian ini merupakan kajian kualitatif dimana data-data yang diperoleh secara analisis dokumen. Beberapa rujukan terhadap penulisan jurnal, buku dan laporan kewangan dan dokumen undang-undang di negara Malaysia dan Indonesia dirujuk seterusnya di analisis secara kritis dan induktif sebagai satu dapatan dalam bentuk

ANALISIS DATA DAN PERBINCANGAN

Sistem tadbir urus syariah dalam institusi kewangan islam di setiap negara mengamalkan pelaksanaan yang berbeza-beza. dalam kajian ini amalan tadbir urus syariah perbankan islam akan di analisis secara kritikal dari empat aspek utama. pertama ialah rangka kerja tadbir urus syariah, bahagian ini memberi tumpuan kepada undang-undang yang berkaitan dengan tadbir urus syariah di kedua-dua negara. kedua struktur tadbir urus syariah, bahagian ini mengkaji amalan tadbir urus syariah sama ada pengawasan dilaksanakan oleh badan berpusat atau lembaga bebas yang mempunyai bidang kuasa. ketiga, proses tadbir urus syariah berkaitan dengan pelbagai aspek, termasuk pelantikan dan peletakan jawatankuasa syariah, komposisi jawatankuasa syariah, syarat kelayakan jawatankuasa syariah, serta batas jawatankuasa syariah. Keempat, fungsi tadbir urus syariah, aspek ini akan membincangkan tugas dan tanggungjawab jawatankuasa syariah serta keterlibatan unit dalaman seperti shariah review, shariah audit, shariah research dan shariah risk management. kemudian, kajian ini akan membandingkan amalan tadbir urus syariah di kedua-dua negara tersebut untuk mencari ciri keunikan serta kekuatan dan kelemahan di antara negara malaysia dan indonesia.

KERANGKA TADBIR URUS SYARIAH

Sistem tadbir urus Syariah di institusi perbankan Islam di Indonesia di atur dalam UU No 21 Tahun 2008 mengenai perbankan Syariah. Pelaksanaan amalan seterusnya di perincikan dalam bentuk Peraturan Bank Indonesia dan Surat Edaran Bank Indonesia (SEBI) atau Otoritas Jasa Keuangan (OJK) dan Surat Edaran Otoritas Jasa Keuangan (SEOKJ). Peraturan UU No 21 Tahun 2008 juga menetapkan tugas Dewan Pengawas Syariah (DPS) dan tanggungjawab Dewan Syariah Nasional (DSN) yang di bentuk oleh Majlis Ulama Indonesia (MUI). Peraturan berikutnya ialah pelaksanaan “Good Corporate Governance” bagi Bank Umum Syariah (BUS) dan Unit Usaha Syariah (UUS) yang di perincikan dalam PBI No 11/33/PBI/2009. Peraturan Bank Indonesia ini menjelaskan peranan ahli jawatankuasa dan pihak kepentingan lainnya. Sistem tadbir urus perbankan syariah di Malaysia tidak jauh berbeza dengan Indonesia, yang dikawal selia sama dalam bentuk undang-undang dan garis panduan yang dikeluarkan oleh Bank Negara Malaysia (BNM). Pelaksanaan tadbir urus Syariah di Malaysia sebelum nya di atur dalam rangka kerja tadbir urus Syariah bagi institusi perbankan Islam 2010 dan di perkukuh

dengan penubuhan Akta perkhidmatan kewangan Islam 2013. Sehingga kini tadbir urus Syariah di Malaysia telah di perbahruikan dengan peraturan yang lebih komprehensif di kenal sebagai Dokumen Polisi tadbir urus Syariah 2019.

Dapat di simpulkan bahawa tadbir urus Syariah di Malaysia dan Indonesia sama-sama di atur dalam bentuk peraturan Undang-undang atau garis panduan yang terpisah dengan bank konvensional. Perbezaan kerangka tadbir urus Syariah di antara kedua negara ialah Malaysia menggunakan peraturan tadbir urus Syariah bagi institusi perbankan Islam dengan istilah khusus “*Shariah Governance*”. Perbandingan tadbir urus Syariah di Indonesia cenderung menggunakan konsep tadbir urus korporat yang mengasingkan jawatankuasa Syariah di dalam institusi perbankan dan Kewangan Islam. Oleh sebab itu penggunaan istilah “*Good Corporate Governance*” di guna dalam peraturan perundangan di Indonesia.

STRUKTUR TADBIR URUS SYARIAH

Struktur tadbir urus Syariah bagi institusi perbankan dan kewangan Islam di Malaysia dan Indonesia menggunakan dua peringkat pengawasan. Pengawalseliaan institusi perbankan Islam di Malaysia pada peringkat pertama ialah Majlis Penasihat Syariah (MPS) Bank Negara Malaysia, yang terdiri dari ahli Lembaga Pengawas Syariah yang berkelayakan dan di lantik oleh Bank Negara Malaysia. Majlis penasihat Syariah merupakan kedudukan sebagai pihak berkuasa tertinggi dalam mengeluarkan fatwa dan memutuskan perkara-perkara yang berkaitan dengan perniagaan kewangan Islam serta isu-isu pematuhan Syariah. Seterusnya, pada peringkat kedua ialah jawatankuasa Syariah yang terdiri daripada ahli berkelayakan dan dilantik di semua institusi perbankan dan kewangan Islam, di mana peranan utama mereka adalah untuk memastikan pematuhan Syariah diterapkan dengan sewajarnya di dalam institusi tersebut.

Di Indonesia pengawasan institusi perbankan dan kewangan Islam pada peringkat pertama ialah di kawalselia oleh Dewan Syariah Nasional (DSN). Kedudukan Dewan Syariah Nasional ini tidak berada di bawah bidang kuasa Bank Indonesia. Ia merupakan bahagian daripada Majlis Ulama Indonesia (MUI) iaitu sebuah badan bukan kerajaan yang terdiri dari ulama dan ahli-ahli pelbagai organisasi Islam lainnya. Majlis Ulama Indonesia adalah satu-satunya organisasi ulama Islam yang di iktiraf pada peringkat tertinggi oleh pemerintahan di Indonesia. Walaupun Dewan Syariah Nasional diberikan autoriti untuk mengeluarkan keputusan berhubung prinsip-prinsip syariah dalam sistem perbankan Islam, namun keputusan tersebut adalah dalam bentuk fatwa. Oleh yang demikian, fatwa yang tidak memiliki ciri-ciri yang mengikat tersebut tidak boleh dilaksanakan secara langsung. Justeru itu, fatwa tersebut perlu melalui pengawasan pada peringkat kedua iaitu melalui Dewan Pengawas Syariah (DPS) dan diterjemahkan semula sebagai Peraturan Bank Indonesia atau Otoritas Jasa Keuangan (OJK) untuk membolehkannya dikuatkuasakan.

Maka dapat disimpulkan bahawa struktur tadbir urus Syariah institusi perbankan Islam di Malaysia dan Indonesia sama menggunakan dua peringkat pengawasan iaitu peringkat pertama Majlis Penasihat Syariah dan peringkat kedua ialah jawatankuasa Syariah. Perbezaan yang terdapat di antara negara Indonesia ialah kedudukan Dewan Syariah Nasional yang merupakan sebahagian daripada Majlis Ulama Indonesia dan bukan sebuah organisasi kerajaan. Sedangkan di Malaysia, Majlis Penasihat Syariah adalah autoriti kerajaan di bawah kuasa Bank Negara Malaysia

PROSES TADBIR URUS SYARIAH

Proses tadbir urus Syariah untuk institusi perbankan dan kewangan Islam merangkumi 4 aspek iaitu pelantikan dan pemberhentian jawatankuasa Syariah, komposisi jawatankuasa Syariah, Persyaratan dan kelayakan jawatankuasa Syariah, dan batas rangkap jawatankuasa Syariah. Peraturan pelantikan dan pemberhentian jawatankuasa Syariah di Malaysia ialah dilantik atau

di calonkan oleh lembaga pengarah setelah mendapat kelulusan bertulis dari pada Bank Negara Malaysia dan Majlis Penasihat Syariah. Sedangkan pemberhentian jawatankuasa Syariah di jelaskan secara terperinci di dalam SGDP 2019 di antaranya ialah ahli jawatankuasa Syariah bukanlah dari seorang yang mufliis, tidak ada pertuduhan atau kesalahan jenayah yang berkaitan dengan penipuan atau ketidakjujuran di mana-mana negara, atau berkaitan dengan pencegahan jenayah, pengedaran dadah atau kesalahan imigresen. Sedangkan di Indonesia pelantikan dan pemberhentian jawatankuasa Syariah hendaklah melalui proses penyerahan kepada Lembaga Pengarah bank Syariah dan di tentukan oleh Bank Indonesia (BI) atau Otoritas Jasa Keuangan (OJK) setelah mendapat kelulusan daripada Dewan Syariah Nasional. Proses pemberhentian jawatankuasa Syariah di tentukan oleh kuasa BI/OJK dari hasil semakan kelengkapan dokumen dan temuduga yang dijalankan. Oleh itu, pelantikan Dewan Pengawas Syariah adalah hasil daripada ujian yang ditentukan oleh BI/OJK dan DSN. Pemberhentian ahli jawatankuasa Syariah di Indonesia tidak ada penjelasan secara terperinci, jika terjadi pemberhentian institusi kewangan Islam hendaklah merujuk kepada Bank Indonesia.

Aspek yang kedua adalah rangkap jawatankuasa Syariah institusi perbankan Islam di Malaysia tidak boleh merangkap jawatan di mana-mana institusi kewangan Islam yang lain. Sedangkan di Indonesia Rangkap jawatan ahli Dewan Pengawas Syariah dapat merangkap jawatan Dewan Pengawas Syariah paling banyak 4 atau 5 institusi kewangan Islam.

Aspek ketiga ialah penentuan komposisi atau Jumlah jawatankuasa Syariah di institusi perbankan Islam di Malaysia sekurang-kurangnya terdiri dari 5 orang ahli jawatankuasa Syariah. di Indonesia pula komposisi atau Jumlah Dewan Pengawas Syariah sekurang-kurangnya 2 orang atau paling banyak 50% dari jumlah lembaga pengarah.

Terakhir dari aspek Persyaratan ahli jawatankuasa Syariah institusi perbankan Islam di Malaysia Sekurang-kurangnya mempunyai ijazah sarjana muda dalam bidang Syariah merangkumi pengajian usul fiqh dan fiqh muamalat, mempunyai pengetahuan dan pengalaman dalam bidang Syariah di industri kewangan islam, menunjukkan kecekapan dalam penulisan dan lisan bahasa arab dan penguasaan bahasa pilihan Institusi kewangan Islam sama ada Bahasa Malaysia atau bahasa inggris. Di Indonesia persyaratan ahli Dewan Pengawas Syariah sekurang-kurangnya memiliki pengetahuan dan pengalaman di bidang fiqh mumalah, mempunyai akhlak yang baik, mempunyai komitmen dalam mematuhi peraturan perbankan Islam dan undang-undang, mempunyai komitmen terhadap pembangunan bank yang sihat, dan ahli jawatankuasa Syariah yang di calonkan tidak termasuk di dalam senarai gagal dalam kemampuan ujian yang di tetapkan oleh bank Indonesia.

Maka perbandingan proses tadbir urus Syariah dalam institusi perbankan Islam berkaitan dengan jawatankuasa Syariah di antara kedua negara dapat di simpulkan bahawa di Malaysia mempunyai peraturan dan undang-undang yang lebih ketat daripada di Indonesia, terutamanya dari komponen rangkap jawatankuasa Syariah dan komposisi jawatankuasa Syariah. Dari perbezaan yang terdapat di antara kedua negara, tentulah peraturan ini telah di tetapkan oleh setiap institusi perbankan Islam masing masing negara sesuai dengan keperluan dan keunikan sistem perbankan di masing-masing negara tersebut.

FUNGSI TADBIR URUS SYARIAH

Peranan pengawasan institusi perbankan Islam yang di tetapkan dalam aturan tadbir urus Syariah di antara Indonesia dan Malaysia ialah terdapatnya perbezaan, kerana perundang-undangan yang mengatur di antara negara berbeza. Di Malaysia pematuhan Syariah di atur dalam Kerangka tadbir urus Syariah 2010 dan di perbaharui dalam peraturan Dokumen Polisi Tadbir Urus Syariah 2019 sedangkan di Indonesia di atur dalam PBI No 15/13/PBI/2013 dan SEOJK No 03/2019.

Maka dapat di simpulkan bahawa perbandingan fungsi tadbir urus Syariah di antara Indonesia dan Malaysia dengan peraturan perundangan yang di tetapkan maka, terdapat perbezaan di kedua negara. Di Malaysia peranan jawatankuasa Syariah yang terkandung di dalam kerangka tadbir urus Syariah 2010 telah menyenaraikan 4 fungsi dalaman yang terdiri daripada, *Shariah Review*, *Shariah Risk Management (SRM)*, *Shariah Audit*, dan *Shariah Research*. Namun, selepas Bank Negara Malaysia mengeluarkan garis panduan yang baru iaitu Dokumen Polisi Tadbir Urus Syariah 2019, terdapat penambah baikkan yang mana hanya 3 fungsi dalaman (Perenggan 16.3 SGPD). *Shariah Research* tidak lagi diletakkan di bawah fungsi dalaman sebaliknya bergantung kepada institusi perbankan Islam itu sendiri. Seseengah Institusi perbankan Islam meletakkan *Shariah Research* di jabatan Syariah untuk melaksanakan urusan-urusan skretariat kepada jawatankuasa Syariah. Walaubagaimapun, ia masih dikategorikan sebagai pegawai Syariah. Oleh itu, kerangka kerja yang dikeluarkan oleh Bank Negara Malaysia telah menggariskan keperluan untuk mewujudkan sekurang-kurangnya empat unit syariah (Ruzian, 2013) dalam setiap institusi perbankan Islam dan institusi perbankan konvensional yang menawarkan perniagaan Islam. Sedangkan dalam peraturan tadbir urus Syariah di Indonesia pengawasan unit atau fungsi dalaman syariah tidak di tetapkan secara langsung dalam Peraturan Bank Indonesia. Keberadaan Unit atau fungsi dalaman diselaraskan dengan unit atau fungsi pengawasan yang telah wujud dan sedia ada.

KESIMPULAN

Penulisan ini merumuskan bahawa terdapatnya persamaan dan perbezaan tadbir urus Syariah bagi institusi perbankan Islam di Indonesia dan Malaysia mengikut empat aspek utama iaitu kerangka, struktur, proses dan fungsi. Kerangka tadbir urus Syariah di Malaysia dan Indonesia masing-masing dinyatakan dalam bentuk aturan undang-undang dan garis panduan. Perbezaannya ialah di Malaysia rangka kerja lebih komprehensif dengan menggunakan istilah “Shariah governance” yang ditetapkan dalam Dokumen Polisi tadbir urus Syariah 2019 sedangkan di Indonesia lebih menggunakan perspektif “Good Corporate Governance” sebagaimana yang ditetapkan dalam UU No 11/ 3 /PBI/2009.

Seterusnya dari aspek struktur tadbir urus Syariah di Malaysia dan Indonesia sama-sama menggunakan dua tahap penyeliaan Syariah, di peringkat makro terdapat Jawatankuasa Syariah dan di peringkat mikro ada pengawasan yang dilaksanakan oleh Majlis Penasihat Syariah. Perbezaannya ialah kedudukan dalam mengeluarkan fatwa atau resolusi dalam institusi perbankan Islam di kedua negara. Di Malaysia organisasi yang mengeluarkan fatwa di letakkan di bawah Bank Negara Malaysia sebagai organisasi di bawah kerajaan. Sedangkan di Indonesia organisasi dikenali sebagai Dewan Syariah Nasional-Majlis Ulama Indonesia (DSN-MUI) yang merupakan badan bukan kerajaan.

Perbezaan seterusnya ialah dari aspek proses tadbir urus Syariah, pada bahagian batas rangkap jawatan dan komposisi bagi ahli jawatankuasa Syariah, di Malaysia ahli jawatankuasa Syariah tidak boleh merangkap jawatan di mana-mana institusi kewangan Islam yang lain. Sedangkan di Indonesia ahli jawatankuasa Syariah boleh merangkap sekurang-kurangnya 4 ataupun 5 jawatan dalam masa yang sama.

Terakhir dari aspek fungsi tadbir urus Syariah, setiap negara secara am nya tugas dan tanggungjawab jawatankuasa Syariah di institusi kewangan Islam ialah pertama, mengawal selia setiap produk ataupun perkhidmatan yang akan diterbitkan atau dikenal sebagai (ex-ante) dan kedua adalah, mengawal selia selepas produk dan perkhidmatan di tawarkan kepada masyarakat yang dikenali juga sebagai (ex-post) tujuannya adalah agar setiap produk dan perkhidmatan yang dikeluarkan oleh setiap institusi kewangan Islam hendaklah mengikut prinsip Syariah (*Shariah Compliance*). Perbezaan di kedua negara ini adalah terletak pada keberadaan unit dalaman sebagai jawatankuasa yang akan membantu jawatankuasa Syariah dalam institusi perbankan dan kewangan Islam.

Kepelbagaian bentuk persamaan dan perbezaan dari tadbir urus Syariah perbankan Islam di antara Malaysia dan Indonesia hendaklah di respon oleh pihak berwajib untuk mewujudkan penyelarasan dalam peraturan tadbir urus Syariah (Mohammad Ghozali, 2019., Syafii Antoni & Rusydiana, 2010., Rahmat Hakim, 2013., Shahrudin, 2016., Jonathan ercanbrack, 2021., Abdul, et al 2020.) sehingga apabila tadbir urus Syariah di kedua negara dapat di harmonikan dengan cara mengurangkan perbezaan-perbezaan yang ada maka, perkembangan produk dan perkhidmatan dapat ditingkatkan bukan sahaja di peringkat Asia Tenggara akan tetapi di peringkat global dan tentunya akan meningkatkan lagi ekonomi Islam di masa hadapan.

RUJUKAN

- Mansour, N & Haron, R. (2019). A systematic literature review on Shari'ah governance mechanism and firm performance in Islamic banking. *Islamic Economic Studies*, Vol. (27) 2. 1-33. Doi: 10.1108/IES-06-2019-0013.
- Hutomo, H. (2020). Development of Indonesian sharia banks with Malaysia comparison method (study of history, products and legal assets). *Jurnal USM Law review*, (3)1. 1-17.
- Hassan, R., Irwani, N., Hassan, A., Ibrahim, U., Fuad, M., Akhtarzaite & Triyanta A. (2013). A comparative analysis of Shariah Governance in Islamic Banking Across Jurisdictions. *International Shariah Research Academy for Islamic Finance (ISRA) Research paper*, No 50. 1-60.
- Hasan, Z (2008). Harmonisation of shariah and common law in the implementation of Islamic banking in Malaysia. *Faculty of Syariah and Law, Islamic Science University of Malaysia*. 1-15.
- Hakim, R. (2013). Harmonization of shariah rulings in Islamic finance: an analysis. *Department of Economics and Muamalat, Universiti Sains Islam Malaysia (USIM)*, (7) 2. 1-12.
- Ghozali, M., Azmi, M.U & Nugroho, W. (2019). Perkembangan Bank Syariah Di Asia Tenggara: Sebuah Kajian Historis. *FALAH Jurnal Ekonomi Syariah*, (4)1. 1-12.
- Cizakca, M. (2011). Waqf in History and Its Implications for Modern Islamic Economics. In M. & Kahf, *Essential Reading in Contemporary Waqf Issues* (pp. 3-20). Kuala Lumpur: CERT Publications Sdn. Bhd
- Antonio, M.S & Rusydiana, A.S. (2010). "What is the Future Outlook of Shariah Harmonization?". *Jurnal Dialog Balitbang Kementerian Agama RI*, No. 70. 1-11
- Alam, A & Shah S.Z.A. (2013). Corporate governance and its impact on firm risk. *International Journal of Management, Economics and Social Sciences*, (2)2. 76-98. Doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2280479>
- Miskam, S & Amrullah, M. (2018). Legal Aspects of Corporate and Shariah Governance of Islamic Financial Institutions in Malaysia. *Journal of Muwafaqat*, (1)2. 1-17.
- Mohamad Akram Ladin & Hafas Furqani. (2016, December 16). *Harmonization needed for development*. Islamic Finance news.
- Naysary, B. (2020). A comprehensive appraisal of Shariah governance practices in Malaysian Islamic banks. *ISRA International Journal of Islamic Finance*. 1-20. Doi: 10.1108/IJIF-09-2018-0104.
- Nazmi, M., Siraj, M.A., Mighfari, E.R & Firli, R.N. (2020). Shariah Governance in Islamic Financial Institutions in Indonesia and Malaysia: A Comparative Analysis. *Journal of Islamic Finance*, (9)2. 1-9.
- Nomran, N.M & Razali Haron. (2020). Shariah Governance for Islamic Banking: Evidence from Diverse Regulatory Environments. *Growth and Emerging Prospects of*

International Islamic Banking (hlm. 213-244). Malaysia: Institute of Islamic Banking and Finance, International Islamic University.

Cizakca, M. (2011). Waqf in History and Its Implications for Modern Islamic Economics. In M. & Kahf, Essential Reading in Contemporary Waqf Issues (pp. 3-20). Kuala Lumpur: CERT Publications Sdn. Bhd

Abdul Bashar., K.M. Anwar Islam., Jafor A., Shahbub A., (2020). The Issues And Challenges Of Shariah Harmonization Of The Cross Border Transactions: Conceptual Review Of Islamic Banking Industries. *International Journal of Shari'ah and Corporate Governance Research*, 3 (2). 1-10.